

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
Кафедра юридичних дисциплін

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

з навчальної дисципліни «Податкове право»
вибіркових компонент
освітньої програми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
262 Правоохоронна діяльність
(правоохоронна діяльність)

за темою – «Податкове право в системі фінансового права»

м. Суми
2023 рік

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 30.08.2023 № 7

СХВАЛЕНО

Вченою радою Сумської філії
ХНУВС
Протокол від 29.08.2023 № 7

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС (з юридичних дисциплін)
Протокол від 29.08.2023 № 7

Розглянуто на засіданні кафедри (юридичних дисциплін) (протокол від 29.08.2023 № 1)

Розробники:

1. Завідувач кафедри юридичних дисциплін Сумської філії ХНУВС, доктор юридичних наук, доцент Панасюк О.В.;
2. Доцент кафедри юридичних дисциплін Сумської філії ХНУВС, кандидат юридичних наук Пономарьова Я.О.;
3. Викладач кафедри юридичних дисциплін Сумської філії ХНУВС Новик М.Ю.

Рецензенти:

1. Заступник директора Сумської філії ХНУВС, доктор юридичних наук, доцент Ващенко С. С.
2. Завідувач кафедри приватного та соціального права Сумського національного аграрного університету, кандидат юридичних наук, доцент Кузнецова М. Ю

План лекції

1. Предмет і метод податкового права.
2. Поняття та характеристика податкових правовідносин.
3. Види і особливості податково-правових норм.
4. Податкове законодавство України та принципи його побудови.

Рекомендована література:

Основна

1. Бандурка О.М. Податкове право. навч. посіб. / О.М. Бандурка, В.Д. Понікаров, С.М. Попова К.: Центр учбової літератури, 2012. 312 с.
2. Кучерявенко М. П. Податкове право України : підручник / М. П. Кучерявенко. Х. : Право, 2013. 536 с.
3. Податкова система: Навчальний посібник / Баранова В.Г., Дубовик О.Ю., Хомутенко В.П. та ін.; за ред. В.Г. Баранової. Одеса: ВМВ, 2014. 344 с.
4. Податкова система: практичні питання застосування норм Податкового кодексу України / за заг. ред. В. Ю. Захарченка. К. :Юрінком Інтер, 2011. 368 с.
5. Роль В.Ф. Фінансове право: Навчальний посібник / В.Ф. Роль, В.В. Сергієнко, С.М. Попова. Цент учбової літератури, 2011. 392 с.

Нормативно-правові акти

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
2. Податковий кодекс України. Офіційний вісник України від 02.12.2010., № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
3. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 № 2456-VI. Відомості Верховної Ради України. 2010, № 50-51, ст.572. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17/ed20150920#Text>
4. Господарський кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 року № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>

Допоміжна

5. Гавриленко Н.В. Податкова система: Практикум: Навчальний посібник/ Н. В. Гавриленко. Львів: Ліра-К, 2013. 328 с.
6. Макурін А.А. Теорія оподаткування : навч. посіб. / А.А. Макурін. Дніпро : НТУ «ДП», 2018. 75 с.
7. Паранчук С. В. Податковий менеджмент : навч. посіб. / С. В. Паранчук, А. С. Мороз, О. С. Червінська ; Нац. ун-т «Львів. Політехніка». Л.: Вид-во Львів. політехніки, 2012. 295 с.
8. Податкова система: практикум / уклад.: А.С. Крутова, І.С. Андрющенко; Харк. держ. ун-т харч. та торгівлі. Харків: Видавець Іванченко І.С., 2013. 85с.
9. Податкова система: Практикум / Уклад.: А. Ю. Семеног, О. М. Пахненко, М. М. Бричко. Суми: УАБС, 2015. 123 с.
10. Сідельникова Л. П. Податкова система : навч. посіб. / Л. П. Сідельникова, Н. М. Костіна. 2-ге вид. перероб. і доп. К. : Ліра-К, 2013. 604 с.

11. Сенченко В.Б. Податкова система:практикум/ В.Б. Сенченко. К.:Центр наукової літератури. 2014. 160с.

Текст лекції

1. Предмет і метод податкового права.

Податки потрібні державі для виконання суспільних завдань і функцій. Розвинуті країни світу намагаються забезпечити високий рівень життя своїх громадян, а для цього необхідні гроші. Податкові надходження є головним джерелом формування доходної частини Державного бюджету України та місцевих бюджетів, а також цільових позабюджетних фондів. Кошти цих фондів спрямовуються на фінансування державного управління, соціальний захист громадян і на утримання інших галузей не виробничої сфери.

Податкову систему України складає сукупність загальнодержавних та місцевих податків і зборів, що справляються в установленому законом порядку.

Податок – це обов’язковий, безумовний платіж до відповідного бюджету, що справляється з платників податків у законом встановленому порядку. Наприклад, податок на прибуток підприємств.

Збором, або платою, або внеском є - обов’язків платіж до відповідного бюджету, або цільового позабюджетного фонду, що справляється з платників збору (плати, внеску) з умовою отримання ними спеціальної вигоди у тому числі внаслідок вчинення на користь таких осіб державними органами, органами місцевого самоврядування, іншими уповноваженими органами та особами юридично значимих дій. Наприклад, збір за першу реєстрацію транспортного засобу, або плата за землю, або мито.

Види загальнодержавних та місцевих податків і зборів встановлюються відповідно ст. 9 та ст. 10 Податкового кодексу України, і є обов’язковими до сплати на всій території України та на території відповідних територіальних громад. Наприклад, до загальнодержавних податків належить акцизний податок, до місцевих податків – податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки і єдиний податок, а до місцевих зборів, наприклад, збір на впровадження деяких видів підприємницької діяльності.

Відносини, що виникають у сфері справляння податків і зборів, зокрема визначення переліку податків і зборів, що справляються на території України, та порядок їх адміністрування, складають систему правовідносин, які є предметом вивчення податкового права.

Предметом податкового права є система суспільних відносин, які регламентуються нормами права і визначають порядок встановлення, адміністрування та контролю обов’язкових платежів з платників до публічних фондів грошових коштів.

У складі цієї системи можна виділити:

- відносини щодо встановлення, зміни та скасування обов’язкових платежів;
  - відносини щодо адміністрування обов’язкових платежів;
  - відносини щодо здійснення контролю над справлянням обов’язкових платежів.
- Вказані відносини регулюються нормами податкового права та позначаються як податкові правовідносини.

Метод податкового права - це сукупність прийомів та способів правового регулювання податкових відносин. Основним методом податкового права є - **імперативний метод правового регулювання**. Це означає, що основним способом правового регулювання є зобов’язання. Відповідно більшість норм податкового права

– зобов'язуючі. Суб'єкти податкових правовідносин позбавлені можливості самостійно визначати та змінювати обсяг свої прав та обов'язків. Крім того, вступ у податкові правовідносини суб'єкти здійснюють поза власним волевиявленням. Так, наприклад, при отриманні будь-якою фізичною особою доходу особа вступає у відносини щодо сплати податку з доходів фізичних осіб незалежно від бажання, а внаслідок існування конституційного обов'язку щодо сплати податків при наявності об'єкта оподаткування (ст. 67 Конституції України). Обсяг обов'язків особи визначається нормативно-правовим актом (Наприклад, Податковий кодекс України закріплює основну ставку податку на доходи фізичних осіб – 15 відсотків бази оподаткування щодо одержаних доходів за деяким виключенням (ст. 167)) і особа не може його визначити або змінити за власним волевиявленням.

Обов'язок сплати податку опосередкований правом податкових органів вимагати його сплати та контролювати правильність та своєчасність сплати. Разом з цим окремі податкові правовідносини врегульовані із застосуванням елементів диспозитивного методу правового регулювання. Як відомо, диспозитивне правове регулювання передбачає, що основним способом правового регулювання є уповноважування. Тобто, особі надається можливість за власним волевиявленням встановлювати та змінювати обсяг своїх прав та обов'язків у відносинах. Вступ до врегульованих диспозитивна відносин особа здійснює за власним волевиявленням. Так, наприклад, платник податків, що відповідає вимогам, встановленим для суб'єктів малого підприємництва, має право за власним волевиявленням перейти на спрощену систему оподаткування шляхом сплати єдиного податку. Це положення закріплено відповідною уповноважуючою нормою Податкового кодексу України (ст. 291). Разом з цим, ставку такого податку, порядок його нарахування та сплати платник визначати не може. Вони визначені для нього імперативно – державою в особі компетентних органів у вигляді зобов'язуючих норм. Саме тому ми вказуємо, що в податковому праві використовуються лише елементи диспозитивного регулювання.

Податкове право тісно пов'язано з фінансовим правом, оскільки норми податкового права регламентують основи дохідної частини бюджетів, проте на відміну від фінансового права, яке охоплює сукупність відносин з приводу формування, розподілу та використання грошових фондів, податкове право регулює лише відносини з приводу одноосібного руху коштів знизу вгору – від платників до публічних фондів в формі податків та зборів.

Податковому праву, як правовому інституту притаманні такі ознаки:

1. Однорідність відносин з приводу оподаткування. Регулювання строго визначеного кола відносин – руху коштів знизу, від платника догори, тобто до доходів фондів грошових коштів.
2. Єдність норм, які складають податкове право, що ґрунтується передусім на єдиних принципах формування нормативного масиву.
3. Законодавча відособленість, що означає зовнішньо відособлене закріплення основних норм інституту в кодифікованому нормативному акті і окремих нормативно-правових актах, що утворюють відносно самостійну систему.

Таким чином, податкове право є інституту фінансового права. Зокрема, такий висновок можна зробити порівнюючи предмети податкового та фінансового права, які співвідносяться як частина та ціле.

Податкове право тісно пов'язане з іншими галузями правової системи України. В першу чергу податкове право тісно пов'язане з конституційним, адміністративним та господарським правом. Разом із тим, податкове право тісно пов'язане зі всіма

інститутами фінансового права: бюджетним правом, банківським правом, правовим регулюванням страхової діяльності, з правовим регулюванням ринку цінних паперів. Проте, найбільш тісно податкове право пов'язано з бюджетним правом тому, що податки є головним джерелом доходів бюджетів. Механізм податкової відповідальності є частиною фінансової відповідальності, яка доповнюється кримінальною, адміністративною відповідальністю. Як і фінансове право, податкове право базується на конституційному праві та на адміністративному праві.

Можливо прослідити співвідношення норм податкового та цивільного права. Податкове право охоплює регулювання господарських процесів, як і цивільне, але у зовсім інших аспектах, іншими методами. Разом з цим окремі інститути податкового права сформовані шляхом рецепції цивільно-правових інститутів, із відповідними змінами зумовленими публічно правовою належністю норм податкового права. Наприклад, інститут податкової застави, як одного із заходів примусового забезпечення належного виконання податкових зобов'язань, сформовано із запозиченням напрацювань цивільно-правової доктрини.

В наш час широко застосовуються також норми податкового права, що носять міжнародно-правовий характер. Адже норми численних міжнародних конвенцій з питань усунення подвійного оподаткування, укладені з урахуванням принципів міжнародного права та ратифіковані Верховною Радою України, є частиною національного податкового законодавства.

Система податкового права – об'єктивна обумовлена внутрішня структура податкового права, що визначає розподіл та об'єднання норм податкового права за категоріями та інститутами.

В системі складного інституту податкового права існує декілька підсистем, які можливо згрупувати в окремі розділи та частини. Структура податкового права з врахуванням цих категорій та інститутів надає уявлення про податкове право як навчальну дисципліну. Остання, зокрема, може бути представлена таким чином:

1. Загальна частина:

- 1.1. Історичний розвиток податкової системи та її законодавче закріплення.
- 1.2. Предмет і метод податкового права.
- 1.3. Податкові правовідносини та податково-правові норми.
- 1.4. Правовий механізм встановлення податків і зборів;
- 1.5. Правовий статус органів державної податкової служби України
- 1.6. Загальні засади адміністрування податків і зборів (обов'язкових платежів)
- 1.7. Податковий контроль
- 1.8. Юридична відповідальність за порушення податкового законодавства.

2. Особлива частина:

- 2.1. Правові засади справляння прямих податків в Україні.
- 2.2. Правові засади справляння непрямих податків в Україні.
- 2.3. Правові засади спеціальних податкових режимів.

Узагальнюючи викладене, **податкове право** – це складний предметний інститут фінансового права, норми якого регулюють суспільні владно-майнові відносини щодо встановлення, обов'язкових платежів податкового характеру (податків, зборів, плат, внесків)), їх справляння та/або адміністрування, здійснення податкового контролю та притягнення до фінансової відповідальності за порушення норм податкового законодавства.

Критерієм виділення норм податкового права у окрему сукупність є предмет і метод правового регулювання. Відносини, що складають предмет податкового права, є

складовою частиною предмету фінансового права, тобто відносин щодо формування, розподілу та використання публічних фондів грошових коштів. Вони реалізуються саме на першій стадії публічної фінансової діяльності (формування публічних фондів). Вказана залежність предметів регулювання визначає співвідношення податкового та фінансового права як частини та цілого відповідно. Саме тому податкове право - це предметний інститут галузі фінансового права.

Крім того, сукупність податково-правових норм є неоднорідною. Податково-правові норми об'єднуються в частини та субінститути. Як наслідок, податкове право визначається як складний інститут.

2. Поняття та характеристика податкових правовідносин.

Податкові відносини є одним з видів суспільних відносин, які потребують чіткої правової регламентації, вдосконалення та зміцнення гарантій прав платників податків, чіткого контролю на всіх стадіях існування. Природа та особливості податкових правовідносин висвітлені в працях багатьох

Податкові правовідносини є різновидом фінансових відносин, урегульованих фінансово-правовою нормою. Податкові відносини можуть бути врегульованими нормами адміністративного чи кримінального права тільки за наявності певного делікту (делікт – правопорушення, яке завдає шкоди суспільству, державі або особі). Таке правопорушення є підставою для притягнення правопорушника до відповідальності, передбаченої законом). Наприклад, неподання або несвоєчасне подання громадянином декларації про доходи, або ж неналежне ведення обліку доходів і витрат призводить до притягнення винної особи до адміністративної відповідальності. А умисне ухилення від сплати податків, вчинене службовою особою підприємства, установи, організації або особою, що займається підприємницькою діяльністю без створення юридичної особи, чи будь-якою іншою особою, якщо ці діяння призвели до фактичного ненадходження до бюджетів чи державних цільових фондів коштів у значних розмірах, призводить до притягнення до відповідальності за нормами кримінального права¹. В інших випадках податкові відносини можуть бути врегульовані тільки нормами фінансового права.

Податкові правовідносини – це суспільні відносини, що виникають відповідно до податкових норм, учасники яких наділені суб'єктивними правами та несуть юридичні обов'язки, пов'язані із сплатою обов'язкових платежів (податків, зборів, плат, внесків) до публічних фондів грошових коштів.

Правовідносини характеризують шляхом визначення їх елементів. Елементами податкових правовідносин є:

1. *Об'єкт податкових правовідносин.* В цілому, об'єктом в податкових правовідносинах виступають грошові кошти платників, які сплачуються у формі обов'язкових платежів і зборів (плат, внесків) та формують доходну частину публічних фондів.
2. *Суб'єкти податкових правовідносин.* Суб'єктом податкових правовідносин може бути будь-яка особа, діяльність якої регулюється нормами податкового права, що може виступати учасником податкових відносин, носієм суб'єктивних прав та обов'язків. М. Кучерявенко виділяє три групи учасників податкових правовідносин: держава (в особі органів влади, що встановлюють і регулюють оподаткування); податкові органи та платники податків.

¹Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III [Електронний ресурс]. – Ст. 212. – П. 1. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2341-14>.

Передумовою участі суб'єктів у податкових правовідносинах є:

- податкова правоздатність – передбачена законом здатність мати права та обов'язки щодо сплати податків.
- податкова дієздатність – передбачена нормами податкового права здатність своїми діями створювати та реалізовувати права та обов'язки.

Окреслюючи коло суб'єктів податкових відносин зауважимо, що до нього входить: держава у особі уповноважених нею органів, органи місцевого самоврядування, юридичні та фізичні особи, платники податків.

3. *Зміст податкових правовідносин.* Теорія права розрізняє фактичний та юридичний зміст правовідносин. Фактичний зміст податкових правовідносин складають дії їх учасників в рамках правовідносин (наприклад, заповнення та подача декларації до податкових органів, сплата податку в банківських установах). Разом з цим, права та обов'язки суб'єктів податкових правовідносин, що характеризують їх юридичний зміст, відображає їх специфіку та особливості. Значення юридичних фактів, як елементу податкових правовідносин полягає в тому що, вони є підставою виникнення, зміни та припинення податкових відносин. До них, зокрема, належать факти реальної дійсності, факти, передбачені нормами податкового права, інші факти, які тягнуть певні юридичні наслідки.

Підсумовуючи визначення сутності податкових правовідносин науковцями у галузі фінансового та податкового права можна виділити певні їх особливості. Так, вони є різновидом фінансових відносин, тому що виникають у процесі розподілу й перерозподілу внутрішнього валового продукту через елементи податку (об'єкт оподаткування, податкові пільги, податкові ставки), сприяють утворенню централізованих і децентралізованих фондів, завдяки чому сприяють сумлінному виконанню органів державної влади та місцевого самоврядування покладених на них функцій з фінансового забезпечення соціально-економічних програм. Вони є суспільними відносинами, оскільки виникають практично між усіма учасниками суспільства з приводу справляння податків, зборів, обов'язкових платежів.

Податкові правовідносини є майновими, тому що виникають у процесі відчуження частини майна (грошових коштів) платників податків на користь держави та територіальних громад (в особі органів державної влади та місцевого самоврядування, залежно від особливості сплати податків) з наступним перерозподілом коштів, отриманих від сплати податків на соціально-економічні потреби.

Податкові правовідносини є формою реалізації фінансово-правової норми, тому що реалізуються як владне розпорядження органів публічної влади, передбачаючи беззаперечне виконання її адресатами.

Податкові правовідносини стосуються різних суб'єктів (держави; юридичних та фізичних осіб), між якими формується певна підпорядкованість, що пояснюється імперативним характером податкової норми. Адже податкові норми є категоричними, суворо зобов'язальними приписами, що не передбачають вибору варіантів поведінки суб'єктів господарювання, оскільки вбачають тільки один варіант дій, без будь-яких винятків.

Проте вважаємо, що податкові правовідносини можна класифікувати більш детально, наприклад:

- **за терміном дії:** постійні (тобто ті, що діють без обмеженого терміну) та тимчасові, правовідносини, що виникають на обмежений термін, як-то сплата штрафних санкцій у разі порушення податкового законодавства;

– **за змістом:** матеріально-правові (податкові правовідносини, що виникають з приводу мобілізації грошових коштів у спеціалізованих фондах держави, а грошові кошти мають матеріальну основу); процесуально-правові (реалізують норми процесуального права і виникають на основі організаційних відносин. Вони встановлюють процедуру реалізації прав і обов'язків суб'єктів правовідносин та порядок вирішення юридичних справ. Процесуально-правові правовідносини можуть виникати в процесі здійснення процедури подання позову до суду щодо накладення арешту на кошти або цінності платника податків, який не виконує податкове зобов'язання, або ж подавати позов до суду щодо стягнення коштів платника податків, який має податковий борг, у тому числі і стягувати кошти з дебіторів такого платника податків сум дебіторської заборгованості, строк погашення якої настав).

Отже, податкові правовідносини виникають на підставі юридичних фактів, відповідно до податкових норм між суб'єктами податкових відносин стосовно справляння податків, зборів, обов'язкових платежів. Суб'єктом податкових правовідносин є індивідуальний реальний учасник конкретного правовідношення, наділений податковою правосуб'єктністю, що надає можливість бути учасником правовідносин, пов'язаних зі встановленням, зміною, скасуванням податкових платежів, та здатністю мати суб'єктивні права й обов'язки.

3. Види і особливості податково-правових норм.

Вихідними елементами, які формують податкове право, є податково-правові норми – правила, прийоми поведінки, які становлять зміст податкового права. Норми податкового права є фінансово-правовими за природою. Податково-правові норми не мають принципових особливостей, які б дозволили виділити на цій підставі окрему підсистему в рамках фінансових норм.

Для податково-правових норм характерні загальні риси, які визначають норму права:

- загальнообов'язковий характер;
- формальна визначеність;
- встановлення та охорона компетентними органами держави.

Особливості податкових норм, як підвиду фінансових проявляються:

- 1) у змісті – вони дійсно регулюють правила поведінки, що виникають в процесі фінансової діяльності держави, але діяльності специфічної – з приводу встановлення, зміни та відміни податків і надходжень за їх рахунок доходів до бюджетів; визначають права і обов'язки учасників відносин, передбачають відповідальність за невиконання вимог закону в даній сфері;
- 2) в характері припису – якщо фінансові норми мають переважно імперативний характер, то податкові норми носять виключно наказний характер;
- 3) в засобах відповідальності, які охоплюють практично увесь спектр існуючих видів – кримінальну, адміністративну, фінансову;
- 4) у способах захисту прав учасників відносин, що виходять з певної нерівності суб'єктів, яка реалізується через механізм податкової відповідальності, що характеризується презумпцією винності платника податку.

Таким чином, **податково-правові норми** – загальнообов'язкові формально визначені правила поведінки, встановлені компетентними органами держави, що

регулюють відносини щодо встановлення, зміни, скасування обов'язкових платежів податкового характеру (податків, зборів, плат, внесків) їх справляння та/або стягнення, здійснення податкового контролю та притягнення до юридичної відповідальності за порушення норм податкового законодавства, належна реалізація яких забезпечена державним примусом.

Податковий примус у своїх працях розглядав М. Кучерявенко, в результаті чого він виділив певні особливості примусу як спрямованої діяльності, пов'язаної з виконанням податкового зобов'язання, забезпеченням надходжень до бюджетів усіх рівнів. Він здійснюється спеціально створеними органами держави (податковими інспекціями, адміністраціями, податковою міліцією). Податковий примус регулюється податково-правовими нормами і спрямований на реалізацію їх у межах правопорядку, що забезпечує виконання податкового зобов'язання². Але податкові правовідносини мають певну особливість: вони виконуються за принципом самостійного обчислення та перерахування податків, зборів, обов'язкових платежів до відповідних бюджетів, і лише в разі порушення законодавчих вимог щодо своєчасного обчислення та сплати податків у повному обсязі застосовується державний примус.

Податковий примус здійснюється не тільки податковими інспекціями, адміністраціями та податковою міліцією. Адже в разі порушення податкового законодавства у вигляді ухилення від сплати податків, зборів та обов'язкових платежів, якщо ці діяння призвели до фактичного ненадходження до бюджетів чи державних цільових фондів коштів у значних розмірах, порушник може бути притягнутий до кримінальної відповідальності, в результаті чого подальша реалізація податкового зобов'язання реалізується органами прокуратури та судовими органами

Отже, відповідно до податкових норм (тобто правил, що регулюють порядок встановлення, зміну й скасування податкових платежів) складаються податкові правовідносини. Податкові правовідносини стосуються різних суб'єктів (держави; юридичних та фізичних осіб), між якими формується певна підпорядкованість, що пояснюється імперативним характером податкової норми. Адже податкові норми є категоричними, суворо зобов'язальними приписами, що не передбачають вибору варіантів поведінки суб'єктів господарювання, оскільки вбачають тільки один варіант дій, без будь-яких винятків.

Традиційною є класифікація податкових норм. Види податково-правових норм:

1. За способами впливу на учасників відносин:

- зобов'язуючі – норми, які встановлюють в категоричній формі обов'язок здійснювати певні активні дії;
- забороняючі – норми, які встановлюють в категоричній формі обов'язок не здійснювати заборонених дій, що порушують порядок, закріплений податковими нормативними актами;
- уповноважуючі – норми, що надають учасникам правовідносин право здійснювати певні позитивні дії в межах розпоряджень, які містяться в податкових нормах.

2. За змістом:

- матеріальні;
- процесуальні.

Структура податково-правової норми відображає внутрішній склад правової норми,

²Кучерявенко М.П. Податкові процедури: правова природа і класифікація : монографія / М.П. Кучерявенко. – К. : Алеута : КНТ : ЦУЛ, 2009. – С. 20.

її елементи.

- Гіпотеза – частина норми права, що визначає умови дії податкової норми.
- Диспозиція – частина норми права, що вказує, якою повинна бути поведінка суб'єктів правовідносин, зміст їх прав і обов'язків при настанні обставин, визначених гіпотезою.
- Санкція – частина норми права, що на негативні наслідки невиконання вимог диспозиції норми.

Податкові санкції характеризуються низкою особливостей:

- реалізація примусового впливу на правопорушника здійснюється через вплив на його грошові кошти;
- грошові кошти платника, які стягуються з нього у вигляді податкових санкцій, надходять до бюджетів або цільових фондів в першочерговому і безспірному порядку;
- на відміну від адміністративної санкції, податкова передбачає вплив як на фізичних, так і на юридичних осіб;
- як і фінансові санкції в цілому, податкові передбачають поєднання правовідновлюючих і штрафних елементів;
- податкові санкції передбачають іноді застосування покарання незалежно від характеру вини платника.

Відповідно до податкових норм виникають і реалізуються податкові правовідносини, які стосуються різних суб'єктів (держави, юридичних і фізичних осіб - платників), між якими формується певна підпорядкованість, що пояснюється імперативним характером податкової норми, та є категоричними, суворо зобов'язальними приписами.

4. Податкове законодавство України та принципи його побудови.

Під податковим законодавством слід розуміти сукупність законів України, чинних міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, Указів Президента України, декретів і постанов Кабінету Міністрів України, прийнятих в межах їх повноважень та відповідно до Конституції України і законів України, що містять в собі податково-правові норми. Склад податкового законодавства встановлюється ст. 3 Податкового Кодексу України.

Існує офіційне тлумачення терміну «законодавство» у Рішенні Конституційного Суду України від 9 липня 1998 року № 12-рп/98, яким визначено, що терміном «законодавство» охоплюються закони України, чинні міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, Укази Президента України, декрети і постанови Кабінету Міністрів України, прийняті в межах їх повноважень та відповідно до Конституції України і законів України.

Таким чином, слід вказати на законодавчі акти, що забезпечують регулювання податкової сфери:

- **Конституція України**, закріплює положення, які є базовими для системи податкового законодавства (ст. 67, 74, 92, 119, 138, 143, п.4 Розділу 15 Конституції та ін.). Так, наприклад, ст. 92 Конституції України визначає, що виключно законами України встановлюються система оподаткування, податки та збори. Відповідно до закону, територіальні громади села, селища, міста безпосередньо або через утворені ними органи місцевого самоврядування встановлюють місцеві податки і збори. (ст. 143). Конституція також затверджує, що в нашій країні референдум щодо законопроектів з питань податків, бюджету не допускається (ст. 74). Основний закон

вказує на те, що держава гарантує своїм громадянам певні права та свободи, а це потребує коштів, тому податки необхідні як головне джерело цих коштів.

- **Податковий кодекс України** регулює відносини, що виникають у сфері справляння податків і зборів, зокрема, визначає вичерпний перелік податків та зборів, що справляються в Україні, та порядок їх адміністрування, платників податків та зборів, їх права та обов'язки, компетенцію контролюючих органів, повноваження і обов'язки їх посадових осіб під час здійснення податкового контролю, а також відповідальність за порушення податкового законодавства. Податковий кодекс України містить двадцять розділів, серед яких «Загальні положення», «Адміністрування податків і зборів (обов'язкових платежів)» та інші.

- **Митний кодекс України та інші закони з питань митної справи** у частині регулювання правовідносин, що виникають у зв'язку з оподаткуванням ввезним або вивезним митом операцій з переміщення товарів через митний кордон України

- **Міжнародні договори** забезпечують врегулювання на міждержавному рівні питання в сфері оподаткування. Наприклад, міжнародні договори щодо усунення подвійного оподаткування. Слід враховувати положення щодо порядку набрання ними чинності за умови їх ратифікації Верховною Радою України. Якщо міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені Податковим Кодексом, застосовуються правила міжнародного договору.

- **нормативно-правові акти**, які прийняті на підставі та на виконання Податкового Кодексу України та законів з питань митної справи; рішень Верховної Ради Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування з питань місцевих податків та зборів, прийнятих за правилами, встановленими Податковим Кодексом України

Принципи побудови податкового законодавства встановлюються ст. 4 Податкового кодексу України. До них належать:

1. **загальність оподаткування** - кожна особа зобов'язана сплачувати встановлені законами податки та збори, платником яких вона є;
2. **рівність усіх платників перед законом**, недопущення будь-яких проявів податкової дискримінації - забезпечення однакового підходу до всіх платників податків незалежно від соціальної, расової, національної, релігійної приналежності, форми власності юридичної особи, громадянства фізичної особи, місця походження капіталу;
3. **невідворотність настання визначеної законом відповідальності** у разі порушення податкового законодавства;
4. **презумпція правомірності рішень платника податку** в разі, якщо норма закону чи іншого нормативно-правового акта, виданого на підставі закону, або якщо норми різних законів чи різних нормативно-правових актів припускають неоднозначне (множинне) трактування прав та обов'язків платників податків або контролюючих органів, внаслідок чого є можливість прийняти рішення на користь як платника податків, так і контролюючого органу;
5. **фіскальна достатність** - встановлення податків та зборів з урахуванням необхідності досягнення збалансованості витрат бюджету з його надходженнями;
6. **соціальна справедливість** - установа податків та зборів відповідно до платоспроможності платників податків;

7. **економічність оподаткування** - установлення податків та зборів, обсяг надходжень від сплати яких до бюджету значно перевищує витрати на їх адміністрування;

8. **нейтральність оподаткування** - установлення податків та зборів у спосіб, який не впливає на збільшення або зменшення конкурентоздатності платника податків;

9. **стабільність** - зміни до будь-яких елементів податків та зборів не можуть вноситися пізніше як за шість місяців до початку нового бюджетного періоду, в якому будуть діяти нові правила та ставки. Податки та збори, їх ставки, а також податкові пільги не можуть змінюватися протягом бюджетного року;

10. **рівномірність та зручність сплати** - установлення строків сплати податків та зборів, виходячи із необхідності забезпечення своєчасного надходження коштів до бюджетів для здійснення витрат бюджету та зручності їх сплати платниками. Податкові періоди та строки сплати податків та зборів установлюються, виходячи з необхідності забезпечення своєчасного надходження коштів до бюджетів, з урахуванням зручності виконання платником податкового обов'язку та зменшення витрат на адміністрування податків та зборів.

11. **єдиний підхід до встановлення податків та зборів** - визначення на законодавчому рівні усіх обов'язкових елементів податку.

Загальнодержавні, місцеві податки та збори, справляння яких не передбачено Податковим Кодексом України, сплаті не підлягають.

Податкове законодавство слід відрізнити від джерел податкового права. Джерела податкового права – це зовнішні форми закріплення норм податкового права. Теорія права виділяє різні джерела права які використовуються у світі. Зокрема, виділяють:

- правовий звичай, санкціонований компетентними органами у встановленому порядку;
- прецедент, який широко розповсюджений в правових системах англосаксонського типу, особливо при наявності прогалин в законодавстві;
- правовий договір, який забезпечує диспозитивне врегулювання суспільних відносин;
- правова доктрина, яка характерна для мусульманських країн, де являючись одним з важливих джерел шаріату, заповнює прогалини законодавства у відповідності з приписами мусульманської доктрини;
- нормативно-правовий акт – характерний переважно для країн з континентальним типом правової системи, до яких належить і Україна. Основним джерелом права в Україні є нормативно-правові акти – письмові документи компетентних органів держави (а також органів місцевого самоврядування), в яких закріплено забезпечуване ними формально обов'язкове правило поведінки загального характеру.

Джерела податкового права – це нормативно-правові акти органів законодавчої та виконавчої влади, місцевого самоврядування, в яких містяться норми податкового права.

Установлення і скасування податків та зборів, а також пільг їх платникам здійснюються відповідно до Податкового Кодексу України Верховною Радою України, а також Верховною Радою Автономної Республіки Крим, сільськими, селищними, міськими радами у межах їх повноважень, визначених Конституцією України та законами України.

Таким чином, характеристика джерел податкового права України зводиться до розгляду системи нормативно-правових актів, що складають податкове законодавство

України і регулюють податкові правовідносини.

З прийняттям ПК України розпочалася реформа податкової системи України і удосконалення податкового законодавства. Однак національна економіка перебуває у постійному русі, тому нові реалії економічного життя потребують систематичної корекції нормативної бази.